

RODOVO NEUTRÁLNY JAZYK

v Európskom parlamente

PREDSLOV

V roku 2008 bol Európsky parlament jednou z prvých medzinárodných organizácií, ktoré prijali viacjazyčné usmernenia pre rodovo neutrálny jazyk. Som rád, že podobné usmernenia odvtedy prijali aj mnohé ďalšie inštitúcie a organizácie. Pri príležitosti 10. výročia prijatia usmernení a s cieľom zohľadniť vývoj v jazykovej a kultúrnej oblasti, požiadala skupina na vysokej úrovni pre rodovú rovnosť a rozmanitosť útvary Parlamentu o aktualizáciu usmernení pre rodovo neutrálny jazyk, ktoré vo všetkých úradných jazykoch poskytujú praktické rady, ako používať rodovo spravodlivý a inkluzívny jazyk.

Som veľmi rád, že môžem v mene skupiny na vysokej úrovni privítať aktualizované vydanie usmernení pre rodovo neutrálny jazyk, ktoré je výsledkom úzkej spolupráce príslušných jazykových a administratívnych útvarov.

Európsky parlament je aj naďalej odhodlaný používať vo svojej písanej i hovorenej komunikácii rodovo neutrálny jazyk a pri tejto príležitosti vyzývam príslušné útvary, aby šírili povedomie o aktualizovaných usmerneniach a dôležitosti ich používania v parlamentných publikáciách a komunikácii.

Dimitrios Papadimoulis
podpredseda
predseda skupiny na vysokej úrovni pre rodovú rovnosť a rozmanitosť

ČO JE VLASTNE RODOVÁ NEUTRÁLNOSŤ V JAZYKU?

Rodovo neutrálny jazyk je všeobecný pojem, ktorý zahŕňa používanie nesexistického, inkluzívneho alebo rodovo spravodlivého jazyka. Účelom rodovo neutrálneho jazyka je vyhnúť sa používaniu slov, ktoré sa môžu chápať ako zaujaté, diskriminačné alebo ponižujúce, keďže naznačujú, že normou je jedno pohlavie či spoločenský rod. Používanie rodovo spravodlivého a inkluzívneho jazyka takisto pomáha zmierňovať vytváranie rodových stereotypov, podporuje spoločenskú zmenu a prispieva k dosiahnutiu rodovej rovnosti.

Rodovo neutrálny alebo rodovo inkluzívny jazyk je niečím viac ako len vecou politickej korektnosti. Jazyk významne odráža a ovplyvňuje postoje, správanie a vnímanie človeka.

V záujme rovnakého zaobchádzania s osobami rôznych pohlaví sa od roku 1980 vynakladá úsilie používať rodovo neutrálny/rodovo spravodlivý/nesexistický jazyk, aby tak nebol zvýhodňovaný žiaden z rodov a aby sa neupevňovali predsudky voči inému rodu.

Ako súčasť tohto úsilia boli v poslednom desaťročí vypracované mnohé usmernenia, ktoré sa následne uplatňovali na medzinárodnej a vnútroštátnej úrovni. Medzinárodné a európske inštitúcie (ako Organizácia Spojených národov, Svetová zdravotnícka organizácia, Medzinárodná organizácia práce, Európsky parlament a Európska komisia), profesijné združenia, univerzity, veľké tlačové agentúry a vydavateľstvá prijali usmernenia o nesexistickom používaní jazyka, a to buď v podobe samostatných dokumentov, alebo osobitných odporúčaní zahrnutých do ich štylistických príručiek. V rámci Európskej únie sa mnoho členských štátov zapojilo aj do diskusie o jazykovej politike a následne tieto štáty navrhli na rôznych úrovniach podobné usmernenia.

RODOVO NEUTRÁLNY JAZYK V EURÓPSKOM PARLAMENTE

1. VŠEOBECNÝ RÁMEC

Zásada rodovej rovnosti a nediskriminácie na základe rodu je pevne zakotvená v zmluvách a v Charte základných práv Európskej únie. Európsky parlament ju pri mnohých príležitostiach opätovne potvrdil. Jazyk používaný v Parlamente by teda túto skutočnosť mal odrážať.

Cieľom týchto usmernení je preto zabezpečiť, aby sa nesexistický a rodovo inkluzívny jazyk používal v čo najširšej miere aj v dokumentoch a oznámeniach Parlamentu vo všetkých úradných jazykoch.

Účelom týchto usmernení nie je nútiť autorov v Európskom parlamente dodržiavať záväzný súbor pravidiel, ale skôr povzbudiť administratívne útvary, aby otázke rodovej citlivosti v jazyku venovali náležitú pozornosť, či už ide o písanie textov, preklad alebo tlmočenie.

Samozrejme, treba zdôrazniť, že prekladatelia musia texty do svojho jazyka prekladať verne a presne. Ak autor zámerne použije rodovo špecifický jazyk, preklad má tento zámer rešpektovať. Práve preto je nanajvýš dôležité, aby si autori píšuci texty v Parlamente boli plne vedomí zásad používania rodovo neutrálneho jazyka.

Pokiaľ ide o tlmočenie, útvary Parlamentu sú v plnej miere odhodlané používať rodovo neutrálny jazyk a prijať s ním súvisiace zásady nediskriminácie, uznávania a rovnosti za svoje. Preto sú tieto usmernenia ľahko dostupné online a sú súčasťou prípravy tlmočníkov na schôdze a zasadnutia. Tlmočníčky a tlmočníci síce dobre vedia, aké sú normy rodovo neutrálneho jazyka v ich pracovných jazykoch, no existujú určité obmedzenia, ako je vysoká rýchlosť prednášaných prejavov, potreba rešpektovať autorskú originalitu a zámery rečníka a nezasahovať do nich vlastnými úpravami, ako aj špecifickosť hovoreného jazyka v porovnaní s písaným jazykom, v dôsledku čoho môže byť niekedy ťažké používať rodovo neutrálny jazyk pri simultánnom tlmočení, ktoré sa vyznačuje mimoriadne rýchlym tempom a vysokou intenzitou.

2. ŠPECIFIKÁ EURÓPSKEHO PARLAMENTU

Tieto usmernenia musia odrážať dve špecifické črty príznačné pre činnosť Parlamentu: po prvé, jeho mnohojazyčné pracovné prostredie, a po druhé, jeho úlohu ako zákonodarcu Únie.

a) Mnohojazyčné pracovné prostredie

V mnohojazyčnom prostredí Európskeho parlamentu si zásady rodovej neutrálnosti v jazyku a rodovo inkluzívneho jazyka vyžadujú používanie rôznych stratégií v jednotlivých úradných jazykoch, v závislosti od gramatickej typológie každého z týchto jazykov.

Podľa toho, ako je v konkrétnom úradnom jazyku Únie vyjadrovaný gramatický rod, možno rozlíšiť tri typy jazykov a zodpovedajúce stratégie na dosiahnutie rodovej neutrálnosti v nich:

– **jazyky s prirodzeným rodom** (ako angličtina, dánčina a švédčina), v ktorých sú osobné podstatné mená väčšinou rodovo neutrálne a ktoré majú pre každý rod špecifické osobné zámená. V týchto jazykoch je všeobecnou tendenciou v čo najväčšej možnej miere obmedziť používanie rodovo špecifických výrazov. Najčastejšie používanou stratégiou je v týchto prípadoch neutralizácia. V úsilí vyhnúť sa poukázaniu na konkrétny rod možno použiť rodovo neutrálne výrazy, t. j. slová, ktoré nie sú rodovo špecifické a odkazujú na ľudí vo všeobecnosti, bez odkazu na ženy alebo mužov (napr. v angličtine sa slovo „*chairman*“ nahradí výrazom „*chair*“ alebo „*chairperson*“, „*policeman*“ či „*policewoman*“ výrazom „*police officer*“, „*spokesman*“ slovom „*spokesperson*“, „*stewardess*“ výrazom „*flight attendant*“, „*headmaster*“ alebo „*headmistress*“ slovom „*director*“ alebo „*principal*“ atď.). Tento sklon k používaniu rodovo neutrálneho jazyka viedol k zániku starších ženských foriem a pôvodne mužskou formou sa začali označovať obe pohlavia (napríklad v angličtine „*actor*“ namiesto „*actress*“). Rodovo inkluzívny jazyk sa používa napríklad aj pri nahradzovaní zámena „*he*“ ako generického označenia spojením „*he or she*“.

– **jazyky s gramatickým rodom** (ako nemčina, románske a slovanské jazyky), v ktorých má každé podstatné meno gramatický rod a rod osobných zámen sa obvykle zhoduje s rodom podstatného mena, na ktoré odkazujú. Keďže z lexikálneho hľadiska je takmer nemožné vytvoriť všeobecne prijateľné rodovo neutrálne tvary existujúcich slov, volia sa alternatívne prístupy, na základe ktorých vznikajú odporúčania pre administratívnu a politickú prax.

Feminizácia (t. j. používanie ženských náprotivkov výrazov v mužskom rode alebo súčasné uvádzanie oboch výrazov) je prístup, ktorý sa v týchto jazykoch používa čoraz viac, a to najmä v profesijných súvislostiach, napríklad pri označovaní pracovných pozícií určených pre ženy. Keďže väčšina výrazov označujúcich povolanie je z gramatického hľadiska už tradične mužského rodu, až na niekoľko výnimiek, zvyčajne v prípade označení tradične ženských povolání ako „zdravotná sestra“ alebo „pôrodná asistentka“, pocit diskriminácie bol v tejto oblasti mimoriadne silný. Preto sa na označovanie prakticky všetkých funkcií začali vytvárať a v čoraz väčšej miere používať ženské ekvivalenty („*Kanzlerin*“, „*présidente*“, „*sénatrice*“, „*assessora*“ atď.). Okrem toho sa v mnohých jazykoch presadilo aj nahradzovanie generického maskulína dvojíťmi tvarmi pre konkrétne označované osoby („*tutti i consiglieri e tutte le consigliere*“).

Používanie generického maskulína už teda nie je všeobecným pravidlom, a to ani v legislatívnych aktoch. Napríklad v nemeckom znení Lisabonskej zmluvy sa generický výraz „občania“ objavuje aj v podobe „Unionsbürgerinnen und Unionsbürger“.

– **jazyky bez gramatického rodu** (ako estónčina, fínčina a maďarčina), v ktorých neexistuje gramatický rod, ani rodové zámená. Tieto jazyky vo všeobecnosti nepotrebujú žiadnu osobitnú stratégiu na rodovo-neutrálne vyjadrovanie, s výnimkou veľmi špecifických prípadov, ktoré sú opísané v osobitných usmerneniach pre tieto jazyky.

b) Európsky parlament ako zákonodarca

Spôsob, akým sa zásada rodovej citlivosti v jazyku vyjadrí v texte, vo veľkej miere závisí od druhu textu a jeho jazykového registra.

Autori textov by mali postupovať tak, aby sa zabezpečilo, že zvolené riešenie bude vhodné pre daný druh textu, ako aj pre jeho budúce použitie. Zároveň by mali zaručiť dostatočné zviditeľnenie všetkých rodov, ktorým je text určený.

Napríklad to, čo môže byť vhodné v prejave („Dámy a páni“) alebo pri priamom oslovení osoby („Vážený pán/Vážená pani“ na začiatku listu), nemusí spĺňať požiadavky týkajúce sa formálnej stránky právnych predpisov, ktoré musia byť jednoznačné, jednoduché, presné a konzistentné, a nie je vhodné pre niektoré navrhované riešenia zamerané na rodovú neutralnosť, ktoré môžu viesť k dvojznačnosti, pokiaľ ide o povinnosti uvedené v texte (napríklad striedanie mužského a ženského rodu pri používaní generického zámena alebo výhradné používanie tvarov ženského rodu v niektorých dokumentoch a tvarov mužského rodu zas v iných dokumentoch).

Hoci rešpektujeme potrebu jednoznačnosti, v prípade legislatívnych textov by sme sa mali čo najviac vyhýbať používaniu jazyka, ktorý nie je rodovo inkluzívny, najmä používaniu generického maskulína. Mnoho zákonodarných orgánov v členských štátoch už prijalo odporúčania v tomto zmysle.

OTÁZKY SPOLOČNÉ PRE VÄČŠINU JAZYKOV

Hoci sa konkrétne spôsoby vyhýbania sa používaniu sexistického jazyka v jednotlivých jazykoch líšia, množstvo nasledovných otázok je spoločných pre väčšinu jazykov.

1. POUŽÍVANIE GENERICKÉHO MASKULÍNA

Tradičný gramatický úzus vo väčšine jazykov s gramatickým rodom je taký, že pre skupiny, ktoré zahŕňajú predstaviteľov oboch pohlaví, sa používa mužský rod ako „inkluzívny“ či „generický“ tvar, pričom ženský rod sa vníma ako „exkluzívny“, teda zahŕňajúci len ženy. Toto generické alebo neutralizujúce používanie mužského rodu sa často vníma ako diskriminačné voči ženám.

Väčšina jazykov s gramatickým rodom vyvinula vlastné stratégie na zabránenie používaniu generického maskulína. Príslušné stratégie sú opísané v osobitných usmerneniach na konci tejto brožúry. Mali by sme sa vyhnúť riešeniam, ktoré zhoršia čitateľnosť textu, ako sú kombinované tvary („s/he“, „him/her“).

Okrem toho sa v mnohých jazykoch slovo „man“ používa v širokom spektre idiomatických výrazov, ktoré odkazujú tak na mužov, ako aj na ženy, ako sú napríklad v angličtine výrazy „manpower“, „layman“, „man-made“, „statesmen“, „committee of wise men“. Ak sa zvýši povedomie o tejto problematike, zväčša bude možné zvoliť namiesto uvedených výrazov ich rodovo neutrálne ekvivalenty.

Kombinácia rozličných stratégií (pozri osobitné usmernenia) by mala vo väčšine prípadov umožniť uplatnenie zásady rodovej neutrálnosti a spravodlivosti v textoch Parlamentu.

2. NÁZVY PROFESIÍ A FUNKCIÍ

Pokiaľ ide o označovanie **funkcií** v textoch Parlamentu, v jazykoch s prirodzeným rodom a jazykoch bez gramatického rodu sa používajú generické výrazy, zatiaľ čo v jazykoch s gramatickým rodom sa vo výnimočných prípadoch môže použiť tvar mužského rodu (napr. vo francúzštine „chaque député ne peut soutenir qu'une candidature“).

Pokiaľ je pohlavie osoby v danom prípade relevantné alebo keď sa hovorí o **konkrétnych osobách**, mali by sa používať rodovo špecifické výrazy, najmä v jazykoch s gramatickým rodom (napr. „la haute représentante de l'Union pour les affaires étrangères et la politique de sécurité“). Vo všeobecnosti by sa malo rešpektovať želanie príslušnej osoby, ako chce byť oslovovaná či označovaná (napr. vo francúzštine „Madame le Président“ alebo „Madame la Présidente“).

Oznámenia o voľných pracovných miestach by sa mali vypracúvať rodovo inkluzívnym spôsobom, aby motivovali rovnako mužov, ako aj ženy uchádzať sa o dané pracovné miesto.

3. POUŽÍVANIE OSLOVENÍ

V niektorých jazykoch (napríklad vo francúzštine a v nemčine) oslovenia ako „*Madame*“, „*Mademoiselle*“, „*Frau*“ alebo „*Fräulein*“ pôvodne naznačovali rodinný stav príslušnej ženy. V tejto oblasti však v priebehu rokov nastala zmena a používanie takýchto oslovení už neodráža postavenie ženy. Týmto trendom sa riadi aj administratívna prax. Oslovenie „*Mademoiselle*“ sa napríklad v administratívnych formulároch po francúzsky hovoriacich krajinách postupne prestáva používať, pričom sa ponecháva výber medzi osloveniami „*Madame*“ a „*Monsieur*“. V textoch Parlamentu sa namiesto oslovení ako „*Monsieur*“, „*Frau*“, „*Ms*“ atď. najčastejšie jednoducho uvedie celé meno danej osoby.

ZÁVERY

Parlament je odhodlaný presadzovať rodovú rovnosť a nediskrimináciu na základe pohlavia. Používanie rodovo citlivého jazyka je jedným zo spôsobov realizácie tohto záväzku. Skutočnosť, že v Parlamente je zastúpených mnoho jazykov a kultúr, znamená, že v tomto smere neexistuje jediné uniformné riešenie, ale že treba hľadať vhodné riešenia pre každý špecifický kontext a zároveň pritom vždy prihliadať na príslušné jazykové a kultúrne faktory. Praktické riešenia pre slovenčinu možno nájsť v druhej časti týchto usmernení.

Pri snahe o dosiahnutie rodovo neutrálneho jazyka treba vždy zohľadniť aj úlohu Parlamentu ako zákonodarcu Únie. V prípade legislatívnych textov, ktoré musia byť formulované jasne, jednoducho, presne a konzistentne, totiž nie je možné uplatniť všetky riešenia, ktoré by sa dali použiť v inom kontexte.

Neutrálny a nepredpojatý jazyk má väčšiu šancu na to, že ho jeho používatelia prijmú, ak bude prirodzený a nevtieravý. Treba hľadať skutočne neutrálne a inkluzívne alternatívy a zároveň rešpektovať mnohojazyčný charakter pracovného prostredia a osobitné pravidlá vypracúvania právnych predpisov Parlamentu. Cieľom týchto usmernení je byť v tomto smere zdrojom inšpirácie pre administratívne útvary Parlamentu.

OSOBITNÉ USMERNENIA PRE SLOVENČINU

A.

Pokiaľ ide o používanie rodovo neutrálneho jazyka, situácia v slovenčine je špecifická a nevyskytujú sa v nej problémy podobného druhu ako napríklad v angličtine (napríklad používanie slova „*man*“ vo význame človek – *mankind*, *man-made*) alebo vo francúzštine (napríklad používanie slova „*homme*“ vo význame človek – *droits de l'homme*).

Používanie slova „človek“ (v množnom čísle „ľudia“), hoci toto slovo má formu mužského rodu, sa nepocituje ako rodovo príznakové a nespôsobuje v slovenčine žiadne problémy. Problémy môže spôsobovať skôr prekladanie anglického slova „*man*“ do slovenčiny, keď z kontextu nie je vždy možné zistiť, či ho autor použil vo význame „muž“ alebo „človek“.

B.

V slovenčine má každé podstatné meno pevne určený gramatický rod. Na označenie funkcií alebo profesií sa v slovenskom jazyku dôsledne používajú formy mužského rodu na označenie mužov a formy ženského rodu na označenie žien, pričom ich vzájomné zamieňanie je vylúčené – napríklad slovo „doktor“ vždy označuje výlučne muža, kým žena s tým istým titulom je „doktorka“ (rovnako profesor – profesorka, predseda – predsedníčka, poslanec EP – poslankyňa EP a pod.).

Generické maskulínium a iné riešenia

10

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu sa na spoločné označenie mužských aj ženských reprezentantov určitej profesie či skupiny používa tzv. generické maskulínium. V takýchto prípadoch sa používajú formy mužského rodu ako všeobecné, označujúce reprezentantov oboch pohlaví (najmä v množnom čísle: „slovenskí vedci“ = „slovenskí vedci + slovenské vedkyne“, „slovenskí poslanci EP“ = „slovenskí poslanci EP + slovenské poslankyne EP“, „Komora advokátov“ = „komora, v ktorej sú združení advokáti aj advokátky“ – ale aj v jednotnom čísle: „sľub poslanca NR SR“).

Generické maskulínium je praktické najmä preto, že v slovenskom jazyku nadobúdajú formu gramatického mužského, ženského a stredného rodu napríklad aj prídavné mená a prídavné, ktoré podstatné mená sprevádzajú, ako aj zámená, ktoré ich nahrádzajú. Rovnako nadobúdajú formu mužského alebo ženského rodu napríklad aj slovesá v 3. os. j. č. minulého času. Keby sme teda chceli použiť formy mužského i ženského rodu zároveň, museli by sa v rovnakom rode opakovať aj všetky prídavné mená a prídavné a v jednotnom čísle aj slovesá v minulom čase, čo by výrazne sťažilo zrozumiteľnosť výpovede.

Napriek tomu, že používaniu generického maskulína sa pri tvorbe a preklade dokumentov Európskeho parlamentu z najrozličnejších dôvodov (či už ide o zrozumiteľnosť textu, o priestor v tabuľkách, ktoré musia mať jednotný formát, atď.) pravdepodobne nevyhneme, jeho používanie sa v mnohých prípadoch čoraz častejšie pokladá za vylučujúce, necitlivé, diskriminujúce.

K dosiahnutiu rodovej vyváženosti alebo neutrality textu či prejavu môže prispieť najmä citlivý prístup k ich tvorbe. K dispozícii máme viacero riešení, pričom tie, čo sú tu uvedené, v žiadnom prípade netvoria úplný výpočet, ale sú len príkladmi možností:

a) v rámci oslovovania sa usilujeme dôsledne používať oba rody, pričom berieme do úvahy zloženie oslovovanej skupiny: „vážené poslankyne, vážení poslanci“,

b) poradie rodov v pároch možno striedať: „starostovia a starostky“, „vedci a vedkyne“, „členky a členovia“,

c) ak skupinu tvoria len ženy, použijeme len ženský rod: „Všetky tri kandidátky, ktoré postúpili do ďalšieho kola...“ (nie „kandidáti“),

d) namiesto výrazu v mužskom rode možno zvoliť inú formuláciu: „obrátiť sa na odborníka“ možno preformulovať na „požiadať o odbornú radu“ alebo „vyhľadať odbornú pomoc“,

e) namiesto výrazu v mužskom rode možno použiť abstrahujúce označenia: „osoba“, „osobnosť“, „odborná sila“, „žiaci“, „osadenstvo“,

f) namiesto výrazu v mužskom rode použijeme prídavné meno: nie „povolanie lekára“, ale „lekárske povolanie“, nie „povolanie učiteľa“, ale „učiteľské povolanie“,

g) namiesto konkrétnych označení profesií možno zvoliť všeobecné, rodovo neutrálné: „lekárov a sestričky“ možno vhodnejšie označiť za „zdravotnícky personál“ či „zdravotnícke profesie“,

h) zámená „každý/každá“ možno nahradiť zámenom „všetci“: namiesto „Každý si u nás vyberie.“ môžeme použiť „Všetci si u nás vyberú.“

